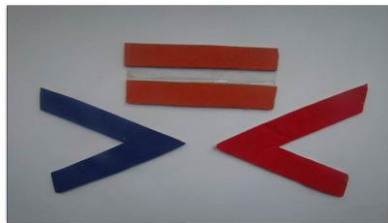

ЛЕКЦІЯ 1

МІСТО ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІСТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Геоурбаністика

Урбаністична
географія

Географія
міст

Геоурбаністика (урбаністична географія) – суспільно-географічна наука, що вивчає просторову організацію (планування), еволюцію і функціонування міських систем різного рівня на базі поглиблення процесу урбанізації з характерним для нього зростанням різноманітності потреб людини.

Геоурбаністика (урбаністична географія) – суспільно-географічна наука, що вивчає міста, міські системи і процеси урбанізації, які характеризуються стрімким зростанням міського населення, великих міст і міських агломерацій, перенесенням всієї суми міських суспільних відносин на сільську місцевість.

Сучасна **геоурбаністика** виникла на базі **географії міст**. Перехід від географії міст до геоурбаністики в зарубіжній літературі стався в 1930-1950-х роках ХХ ст., коли термін «географія міст» (*geography of towns*) поступово змінився на інший – «міська географія» (*urban geography*).

У вітчизняній географії цей перехід почався в кінці 1960-х – на початку 1970-х років ХХ ст.

географія міст

об'єкт дослідження – власне місто, що розглядається як окреме утворення, без урахування належності до системи міських поселень

геоурбаністика

об'єкт дослідження – місто, що розглядається як достатньо складна система в системі міст

системний підхід до міста в сукупності міст є однією з основ розвитку геоурбаністики як сучасної наукової дисципліни

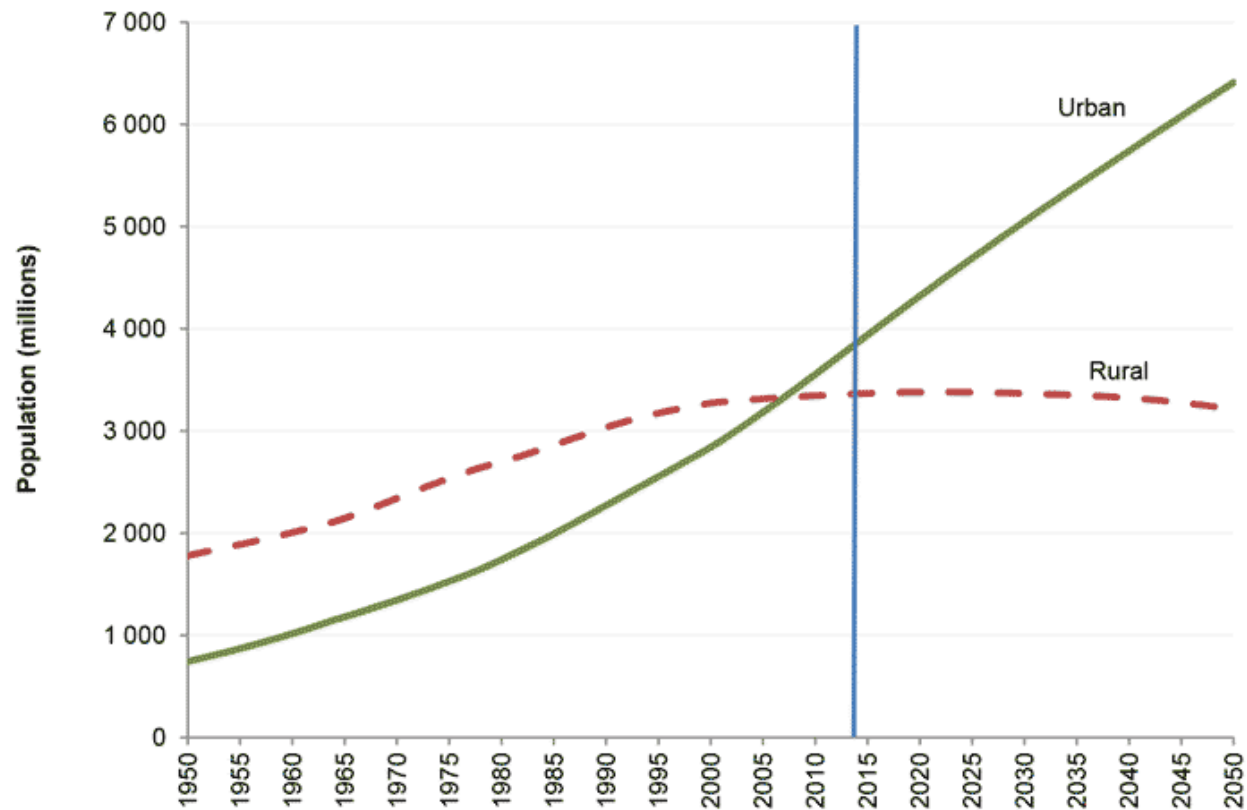

Відмінні риси геоурбаністики від географії міст:

- 1.** Місто перестає бути основним об'єктом дослідження геоурбаністики, такими стають міські системи різного ієрархічного рівня.
- 2.** Базою для розуміння еволюції міських систем є, перш за все, процес урбанізації, який визначає зрушення в характері розселення, образі та умовах життя людей, їх психології та поведінці в міському просторі.
- 3.** Місто перестає вивчатися автономно – як точковий об'єкт, оскільки вплив міста поширюється за межі своїх кордонів, «розповзається» по території з утворенням складних постміських форм урбанізованого розселення (агломерацій → урбанізованих районів → мегалополісів), та збільшується поширення міського способу життя в сільській місцевості.
- 4.** Формування міського середовища в результаті розвитку міських процесів ще в більшій мірі здійснюється шляхом пошуку компромісу між потребами людини в місті і можливостями їх задоволення.

**Співвідношення міського і сільського населення в світі,
1950-2050 рр. (прогноз)**

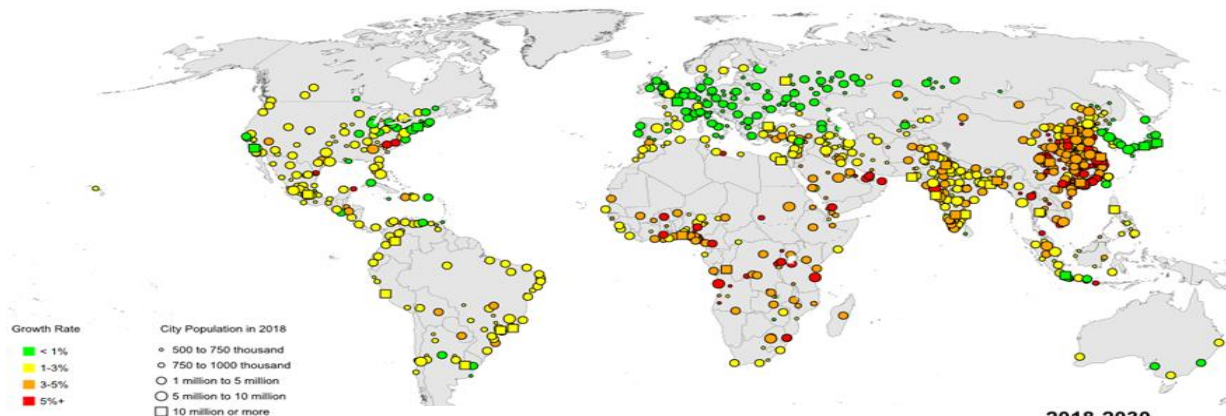
ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ, ЯКІ ВІДНОСЯТЬСЯ ДО СФЕРИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ :

проблема війни та миру;
поява та поширення
нових небезпечних хвороб;
проблема перенаселення;
проблема глобальних міграцій;
проблема злиденності та голоду;
проблема надмірної урбанізації,
розростання міст та агломерацій;
проблема нерівності соціально-економічного
розвитку країн світу;
проблема нестачі
питної води;
екологічні проблеми;
природні катаклізми;
..та багато інших...

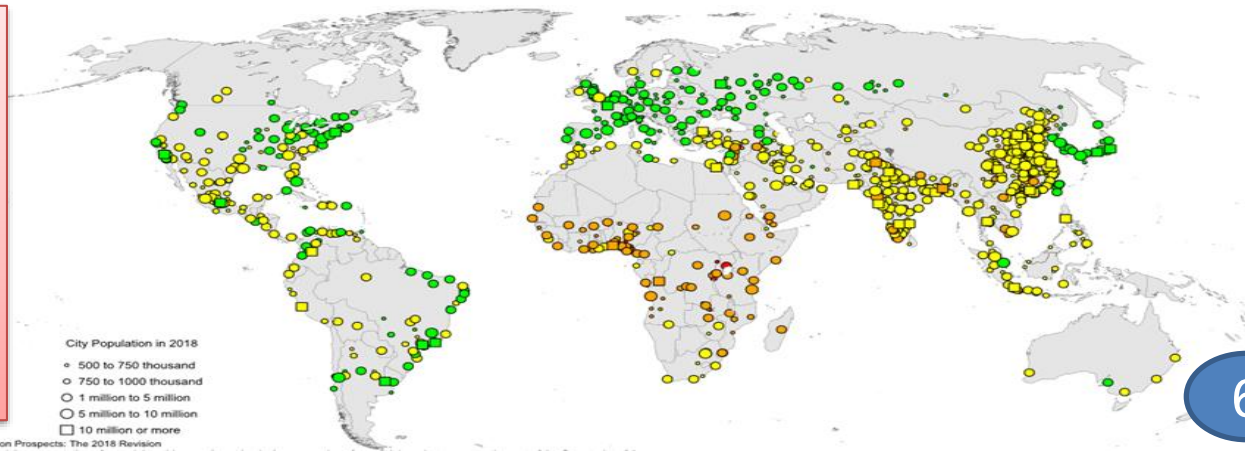
ТЕМПИ РОСТУ СВІТОВИХ АГЛОМЕРАЦІЙ, 1990-2018 РР., 2018-20130 РР (ПРОГНОЗ)

1990-2018

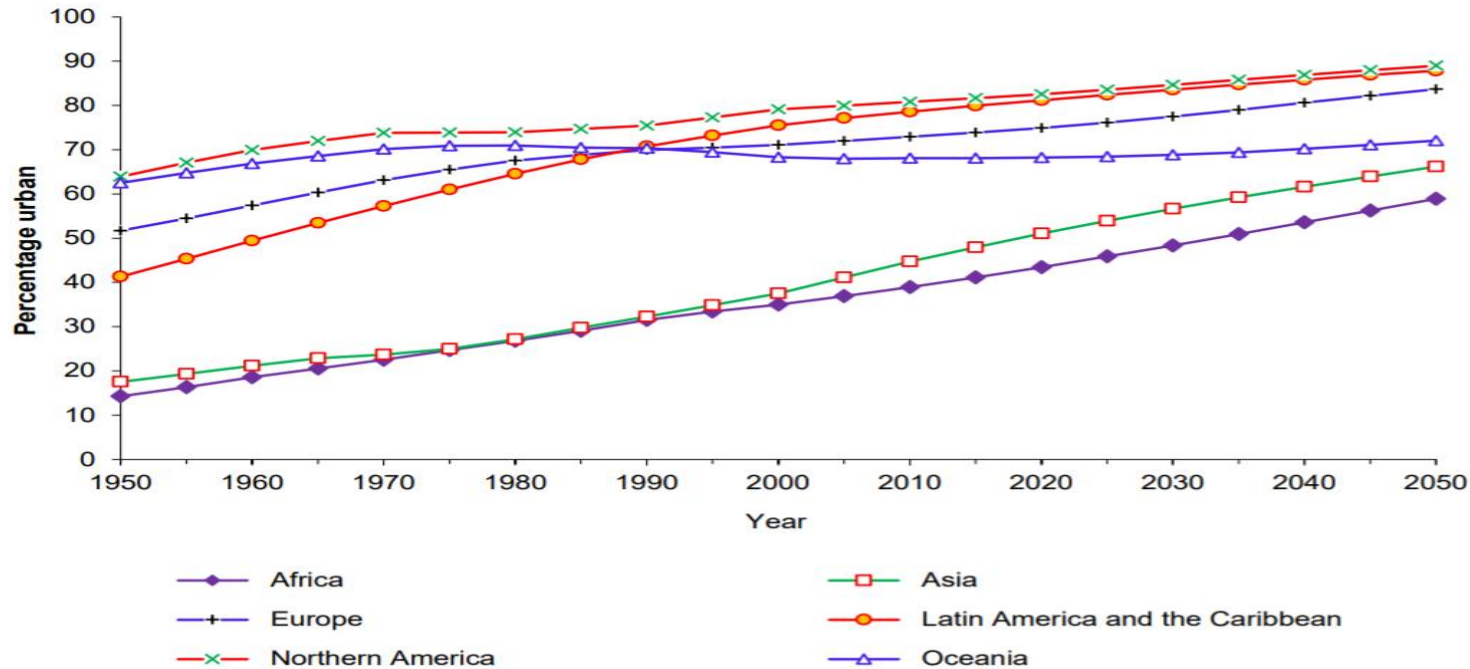
*Дискусійне питання:
надзвичайно високі
темпи зростання
агломерацій Африки та
Латинської Америки у
найближчі роки,
можливий вплив на
світову демографічну
систему?*

2018-2030

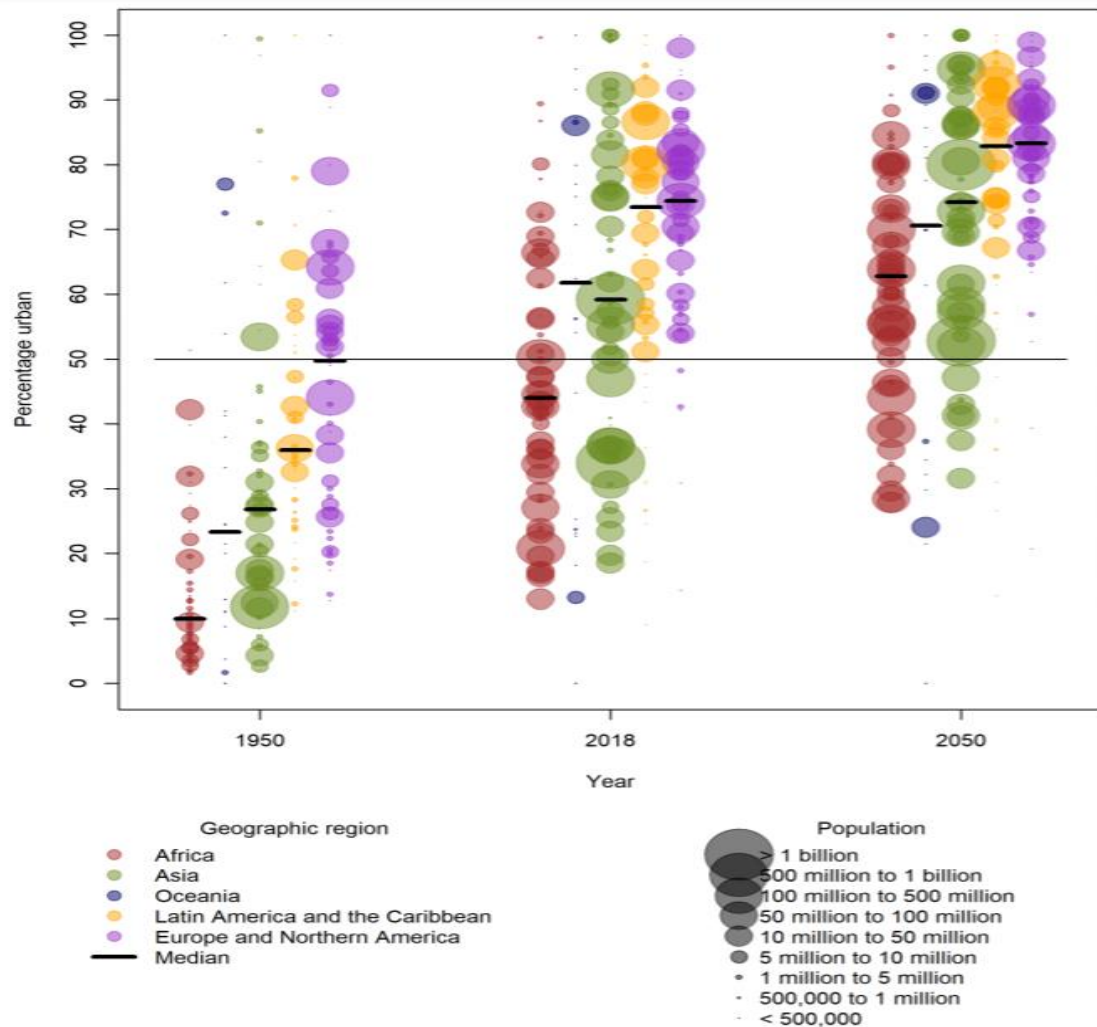

*Агломерації є надзвичайно
важливими суб'єктами
світової економіки, які
концентрують в собі
економічний потенціал,
інновації та людський
капітал та впливають на
розвиток країн та регіонів
світу.*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОГНОЗ РІВНЯ УРБАНІЗАЦІЇ ЗА РЕГІОНАМИ СВІТУ

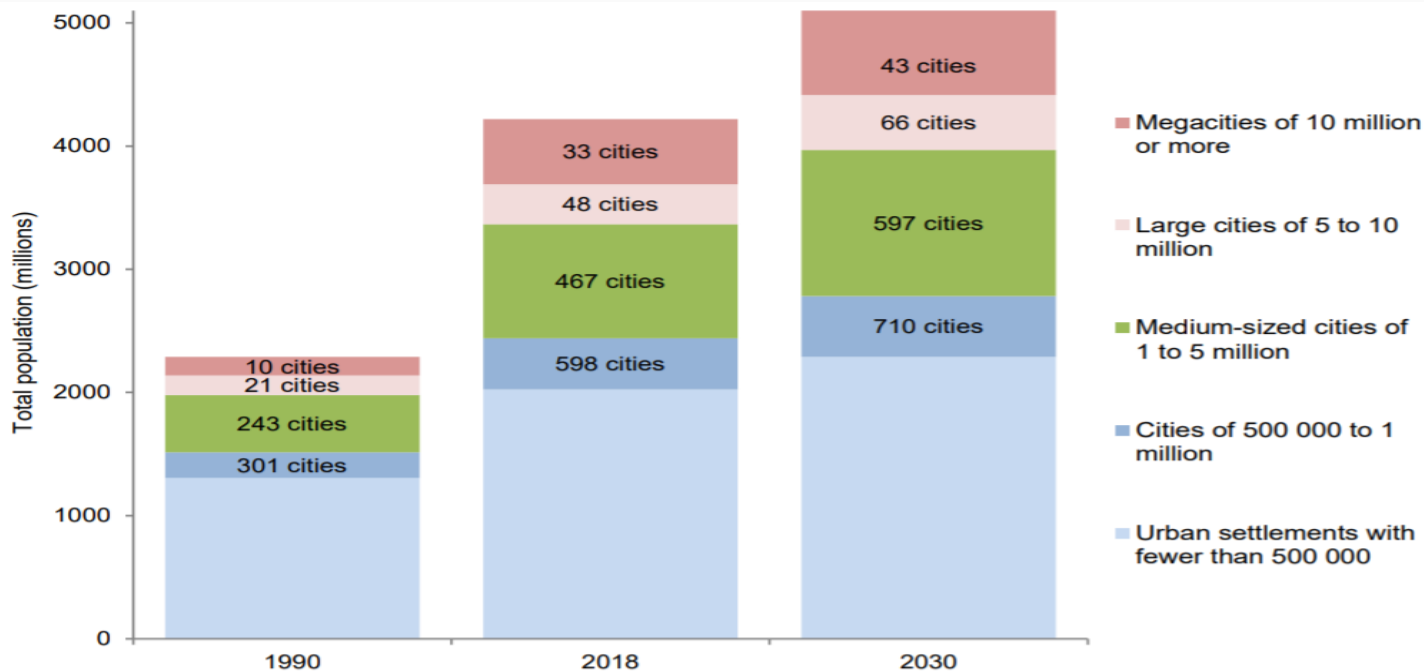
Дискусійне питання: які наслідки буде мати настільки стрімке зростання кількості міст та чисельності міського населення?

Дискусійне питання: до 2050 року сільське населення на межі зникнення, міста – гіпертрофований розвиток

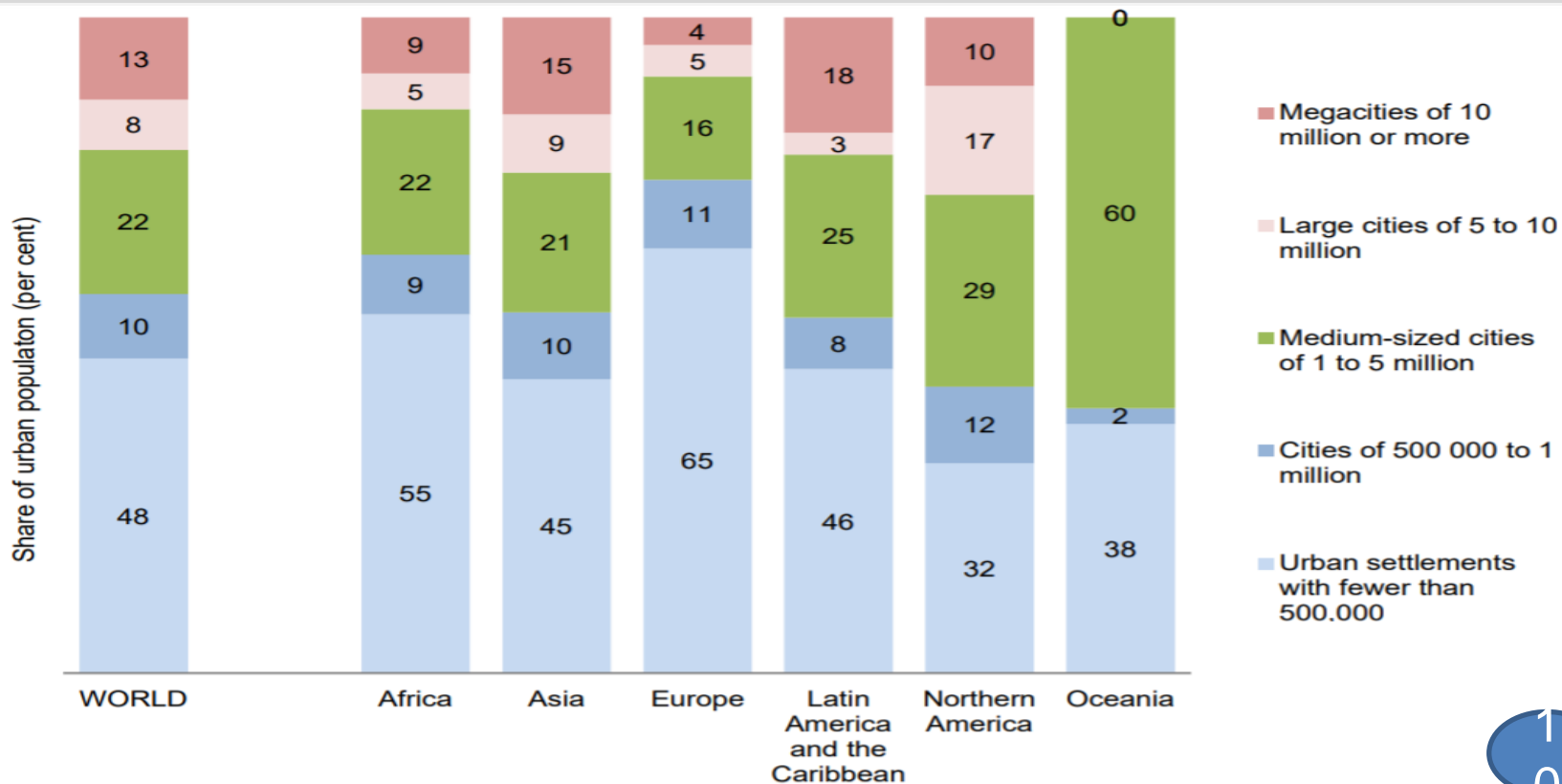
ВІДСОТОК НАСЕЛЕННЯ, ЩО ПРОЖИВАЄ В МІСТАХ ЗА РЕГІОНАМИ СВІТУ
у 1950 р., 2018 р. ТА 2050 р.

Чисельність населення та кількість міст світу за класом розміру міського поселення, 1970 р., 1990 р., 2018 р. та 2030 р.

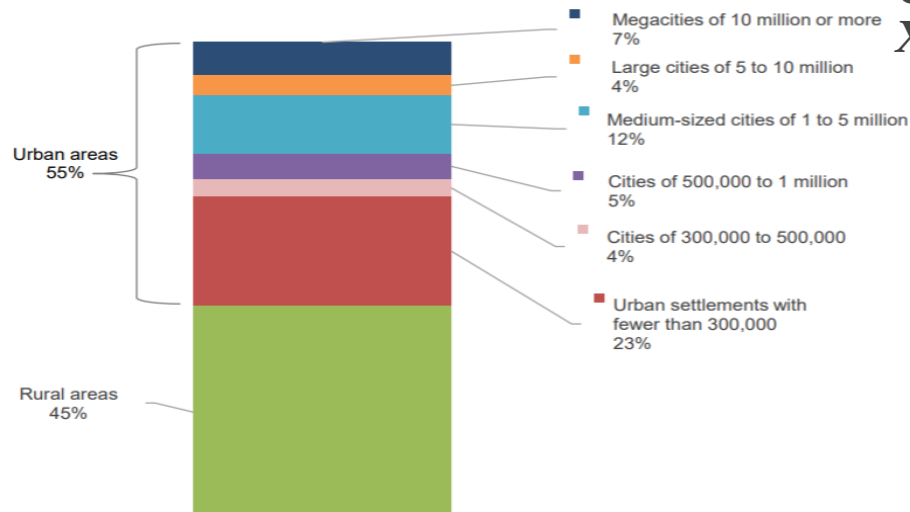
Зростає не тільки чисельність населення великих міст та мегаміст, а і їх кількість.

МІСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ ЗА РЕГІОНАМИ СВІТУ ТА РОЗМІРНИМ КЛАСОМ МІСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ, 2018 РІК

ПРОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ СВІТУ ВІДПОВІДНО ДО ТИПУ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, %

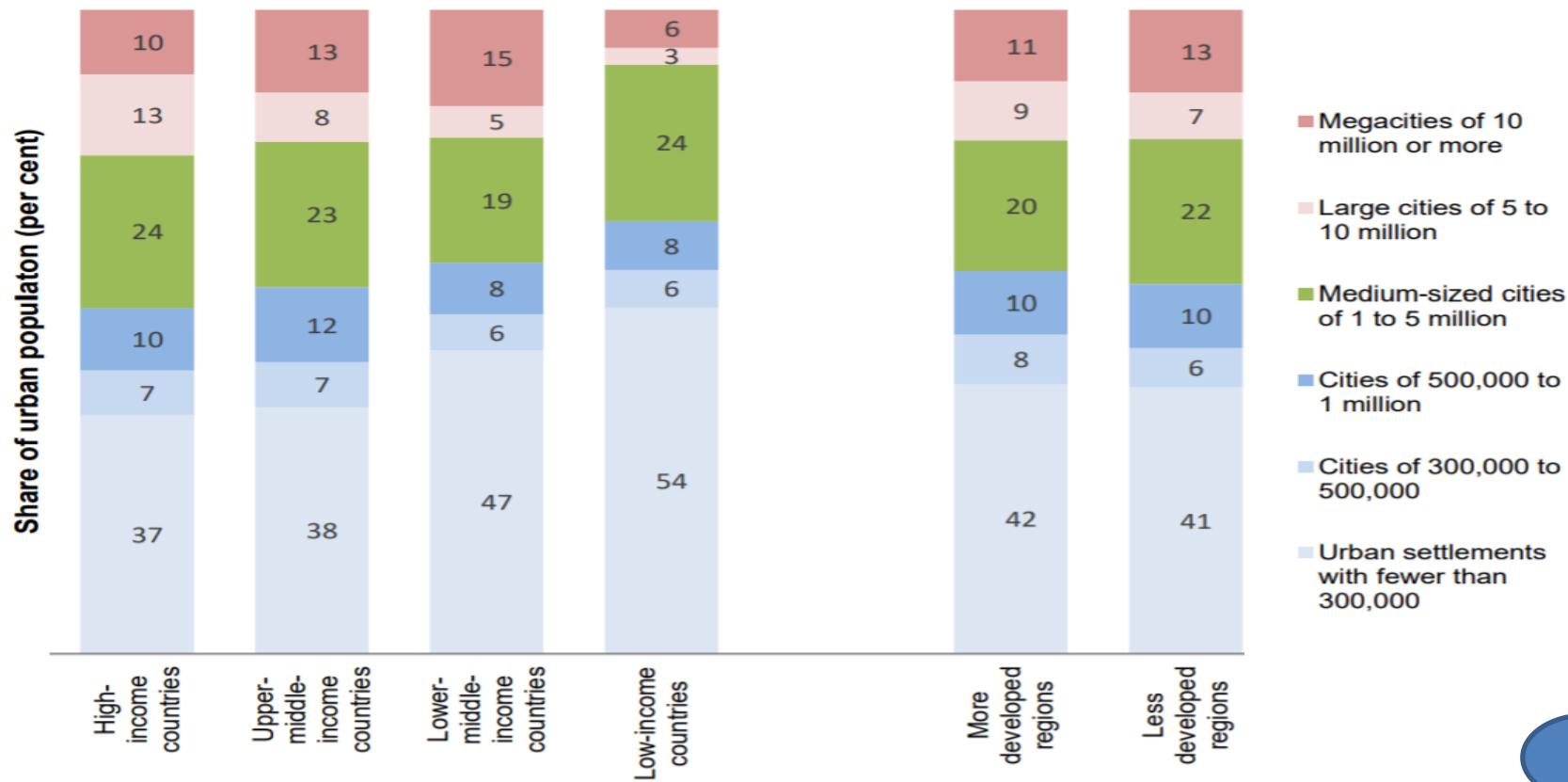

Сучасні тренди розвитку світових міст XXI ст.:

більше половини населення світу живе у містах;
субурбанізація та неконтрольоване «розповзання міст»;
збільшення кількості мегаміст, метрополій, агломерацій, де мешкає 7% населення світу у країнах, що розвиваються. Сьогодні мегаміста є надважливими гравцями на світовій економічній арені.

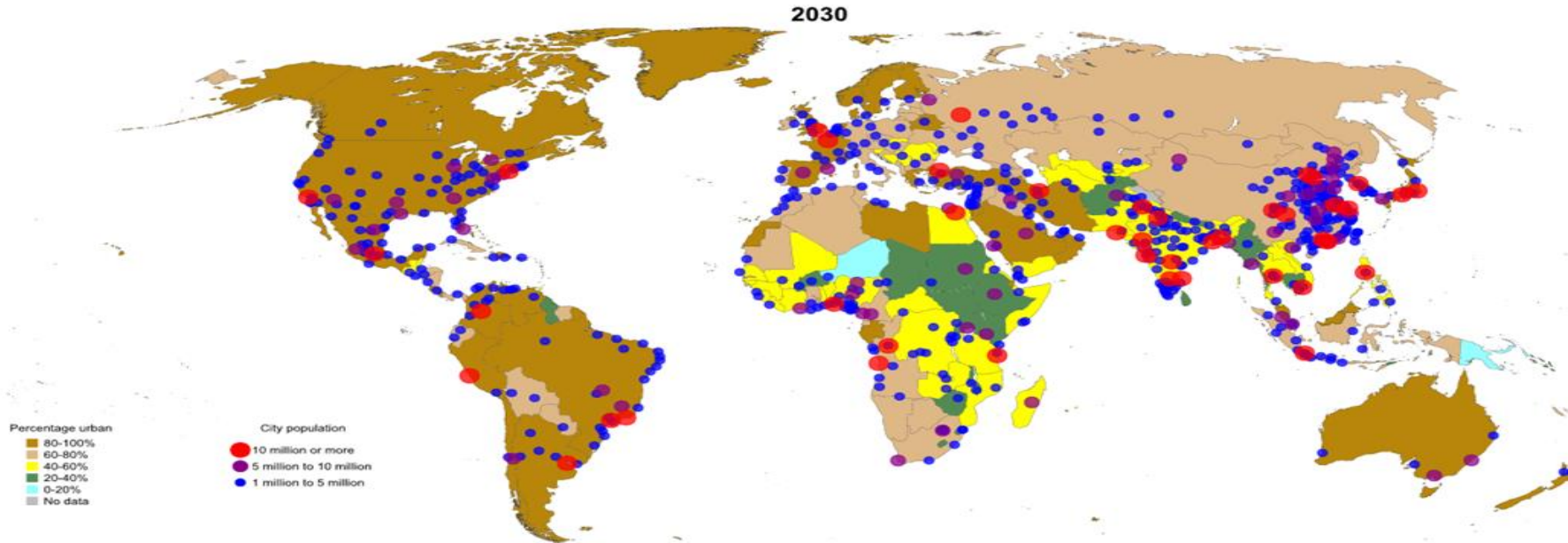
Дискусійне питання: чи викликатиме надмірний розвиток агломераційних процесів посилення соціально-економічної неоднорідності регіонів?

МІСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ СВІТУ ВІДПОВІДНО ДО РІВНЯ РОЗВИТКУ КРАЇНИ ПРОЖИВАННЯ ТА ТИПУ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, 2018 РІК

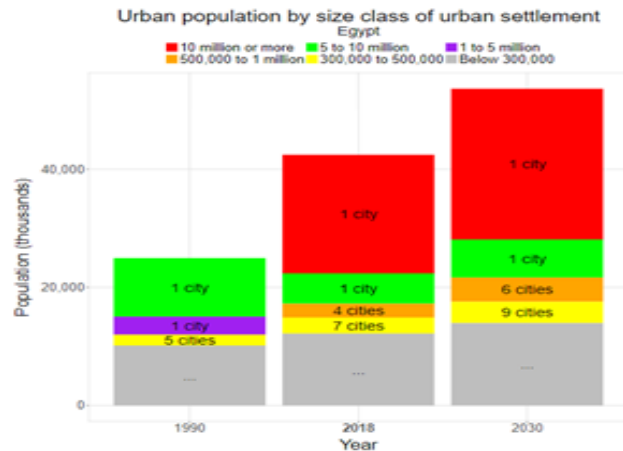

РІВЕНЬ УРБАНІЗАЦІЇ ТА АГЛОМЕРАЦІЇ СВІТУ (ПРОГНОЗ)

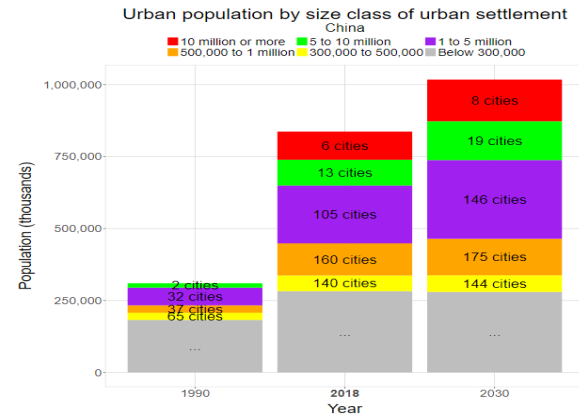

Дискусійне питання: сучасні тенденції урбанізації – рух до жорстко поляризованого світу?

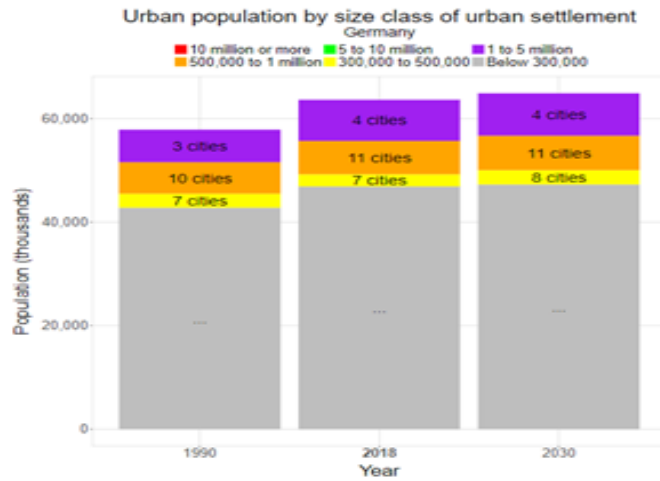
Приріст міського населення, Єгипет

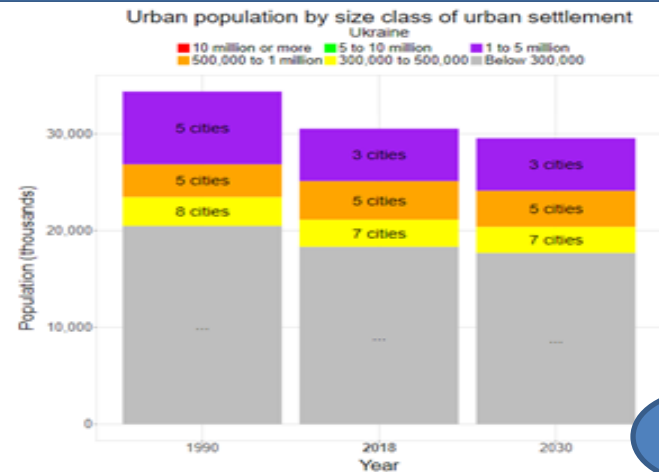
Приріст міського населення, Китай

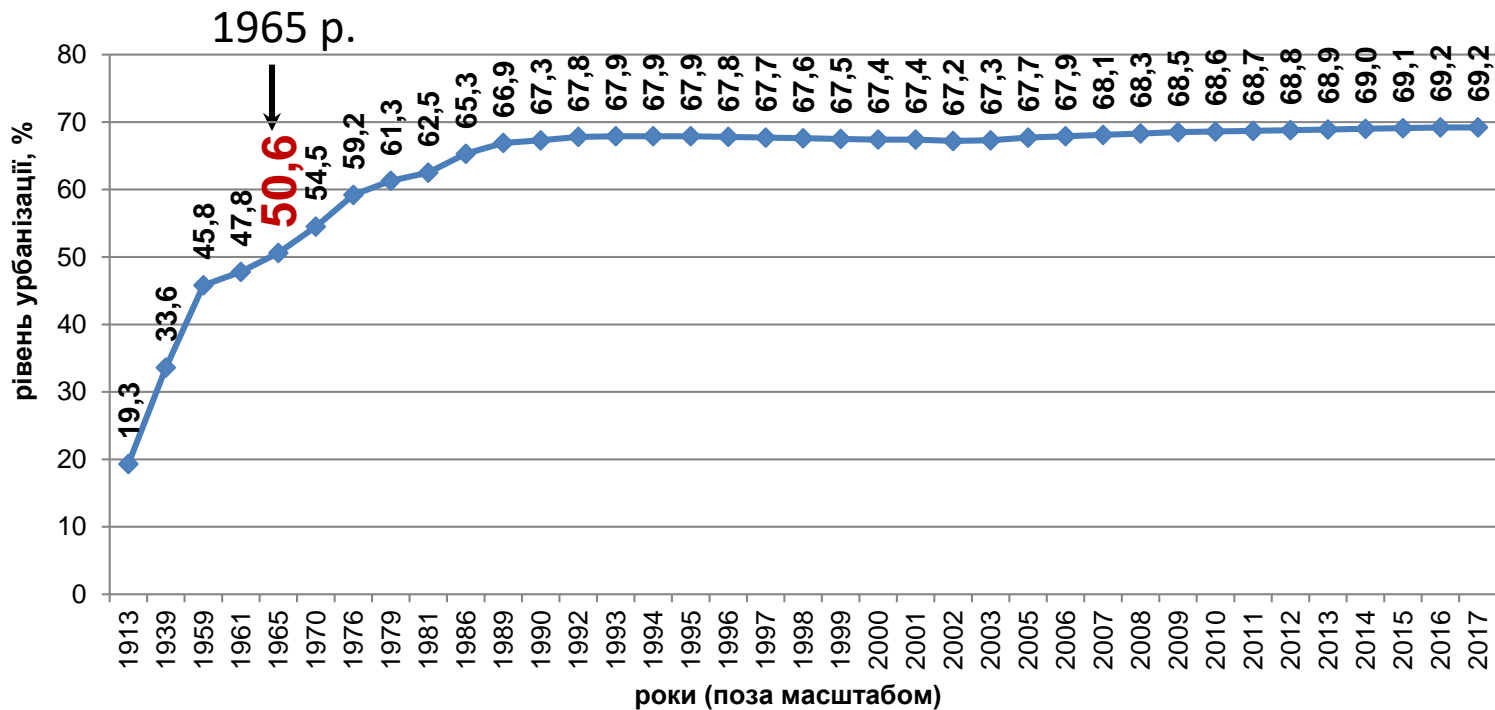

Приріст міського населення, Німеччина

Приріст міського населення, Україна

Рівень урбанізації України на 1. 01. 2020 року = 69,2 %

**Динаміка рівня урбанізації України
1913-2017 рр.**

Побудовано автором за даними
Державної служби статистики

Місто – цілісна територіальна одиниця з високою компактністю населення та кількістю жителів (Р. Мерфі).

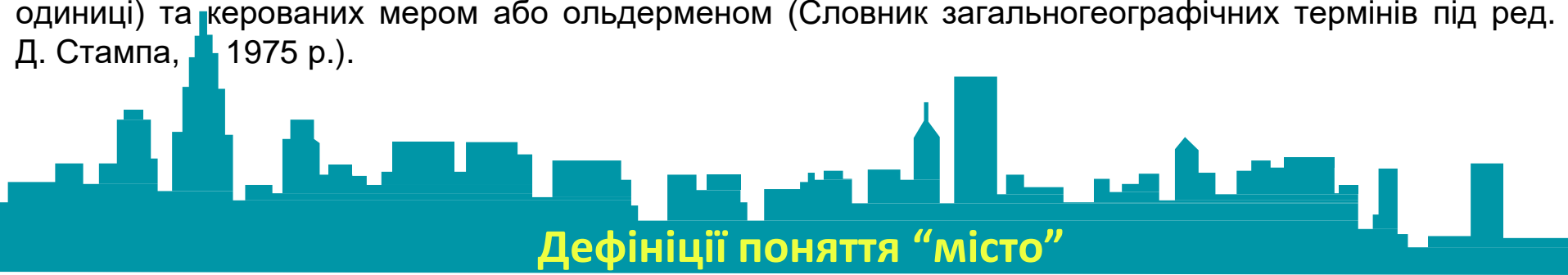
Місто – грандіозне за часом існування або займаною площею об'єднання людей і будов, які відрізняються особливого роду діяльністю (Квін, Карпентер).

Місто – центроване поселення, більшість працюючого населення якого зайнято несільськогосподарською діяльністю (Дікінсон).

Місто – населений пункт, який згідно з законодавством держави віднесений до категорії міст і має, як правило, значну (порівняно з сільськими поселеннями) чисельність населення, зайнятого переважно у промисловості, торгівлі, сфері обслуговування, науці, культурі (А. П. Голіков).

Місто – це компактне поселення з переважанням несільськогосподарських функцій, в якому формується співтовариство людей, що ведуть своєрідний спосіб життя в умовах, які відрізняються від навколишньої сільської місцевості певним типом антропогенного перетворення у вигляді забудови великими будівлями та іншими характерними спорудами (A Glossary of Geographical Terms: у 2-х томах; перекл. з англ.).

Місто – це сукупність жителів, інкорпорованих (тобто зареєстрованих в якості облікової одиниці) та керованих мером або ольдерменом (Словник загальногеографічних термінів під ред. Д. Стампа, 1975 р.).

Дефініції поняття “місто”

чисельність населення

щільність населення або забудови

переважаючий тип зайнятості населення

історично складений тип міста

функції міста

юридичні критерії

спосіб життя

рівень благоустрою

ООН використовує 2 методи обліку: так звані «національні критерії» і «кількісні параметри» (мінімальний критерій – від 5000 до 20000 жителів).

Критерії виділення міст

У країнах світу:

- 200 жителів в Ісландії, Швеції, Норвегії;
- 250 – у Данії;
- 400 – в Албанії;
- 1000 – в Австралії, Канаді, Шотландії, Малайзії;
- 1500 – в Ірландії, Колумбії;
- 2000 – у Німеччині, Нідерландах, Ізраїлі, Аргентині, Кубі, Франції, Португалії;
- 2500 – у США, Таїланді, Мексиці, Венесуелі;
- 4000 – у Південній Кореї; 5000 – в Австрії, Чехії, Туреччині, Індії, Ірані, Гані;
- 10000 – в Італії, Іспанії, Греції, Сенегалі;
- 20000 – в Нігерії;
- 50000 – в Японії.

На пострадянському просторі:

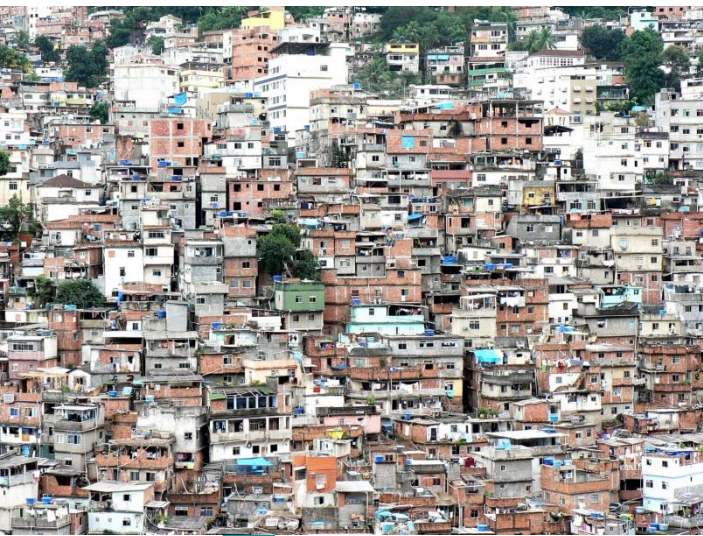
- Узбекистан, Молдова, Киргизстан, Таджикистан – 10 тис. осіб;
- Казахстан, Латвія, Вірменія, Естонія – 8 тис. осіб;
- Грузія, Азербайджан – 5 тис. осіб;
- Литва – кількісна межа не визначена.

Чисельність населення як критерій виділення міст

В багатьох визначеннях міста зазначається **висока щільність і компактність населення та забудови**, Наприклад, у сучасній Індії населений пункт стає містом за умови досягнення густоти населення не менше 1000 жителів на 1 кв. милю.

Ріо-де-Жанейро

Суперквартали
в Барселоні ➡

Шанхай

Щільність населення та забудови
як критерії виділення міст

Міста переважно мають виконувати **несільськогосподарські функції** – промислові, транспортні, рекреаційні, освітні, культурні, наукові, адміністративні тощо. У деяких країнах, таких як Китай, Бразилія, Данія до міст відносяться всі **адміністративні центри** незалежно від величини і розвитку в них економічних функцій. В США містом вважається поселення, в якому не тільки проживає не менше ніж 2500 населення, але при цьому це має бути **самоврядне муніципальне утворення**.

Функції міста як критерій виділення міст

У деяких країнах статус міста встановлюється **законодавчо** (при цьому кількісний критерій може як враховуватися, так і бути відсутній), наприклад, в Болівії, Бразилії, Коста-Ріці, Еквадорі, Сальвадорі, Гаїті, Гондурасі, Нікарагуа, Англії та Уельсі, Болгарії, Угорщині, Новій Зеландії, Норвегії, Парагваї, Польщі, Румунії, Фінляндії, Швеції, ПАР.

У Бельгії немає чіткої дефініції поняття «місто» на основі певних параметрів, як у більшості країн світу. Місто в бельгійському законодавстві – це комуна, що носить почесний титул, наданий їй королівським наказом.

Юридичні критерії виділення міст

У багатьох європейських країнах міста виділяють за історичними та юридичними критеріями: з часів середньовіччя правова незалежність міста визначалась наданням йому так званого *магдебурзького права* – *функції самоврядування*

Історичні критерії виділення міст

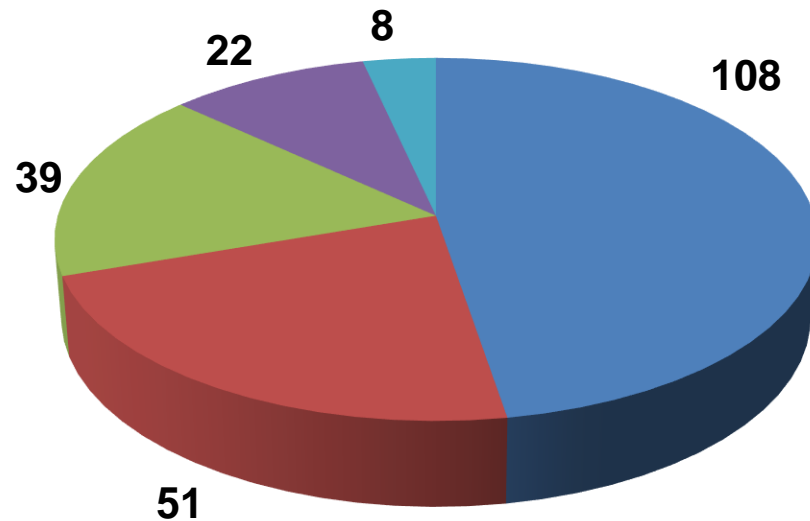

Антропогенний вплив як критерій виділення міст

В Індонезії, Бангладеш, Чехії, Словаччині, Румунії статус міста надають населеним пунктам, які досягли певного рівня благоустрою – ***електро- і водопостачання, культурно-побутові заклади та інші об'єкти соціальної інфраструктури.***

A dark teal silhouette of a city skyline with various building shapes of different heights and widths.

Рівень благоустрою як критерій виділення міст

- адміністративні критерії (наприклад, проживання в столиці країни або адміністративному центрі регіону)
- кількісні критерії (чисельність населення та щільність населення)
- функціональні характеристики, наприклад, основні види економічної діяльності
- не використовують ніяких визначень міського населення
- відносять своє населення повністю або до міського (наприклад, Сінгапур), або до сільського (ряд держав Полінезії)

Розподіл країн світу за критеріями виділення міст

Систему критеріїв, що відрізняють місто і село:

- 1) чисельність населення і ступінь його стабільності, характер природного і механічного руху населення;
  - 2) характер і складність галузевої та професійної структури суспільного виробництва, ступінь розвитку промисловості, будівництва, транспорту;
  - 3) рівень організації матеріально-просторового середовища, ступінь благоустрою поселення;
  - 4) рівень розвитку обслуговування (сфери послуг), тобто організації всіх форм соціального споживання;
  - 5) соціальні функції поселення (його роль в управлінні суспільством і господарством, функції по відношенню до оточуючих населених пунктів);
  - 6) спосіб життя населення;
  - 7) стан свідомості (специфічні для даного населення норми, цінності і думки), диференціація потреб, що його характеризує;
  - 8) ставлення до населеного пункту як до міста або як до села.
- На думку вчених, до цих критеріїв слід додати ще екологічну складову.

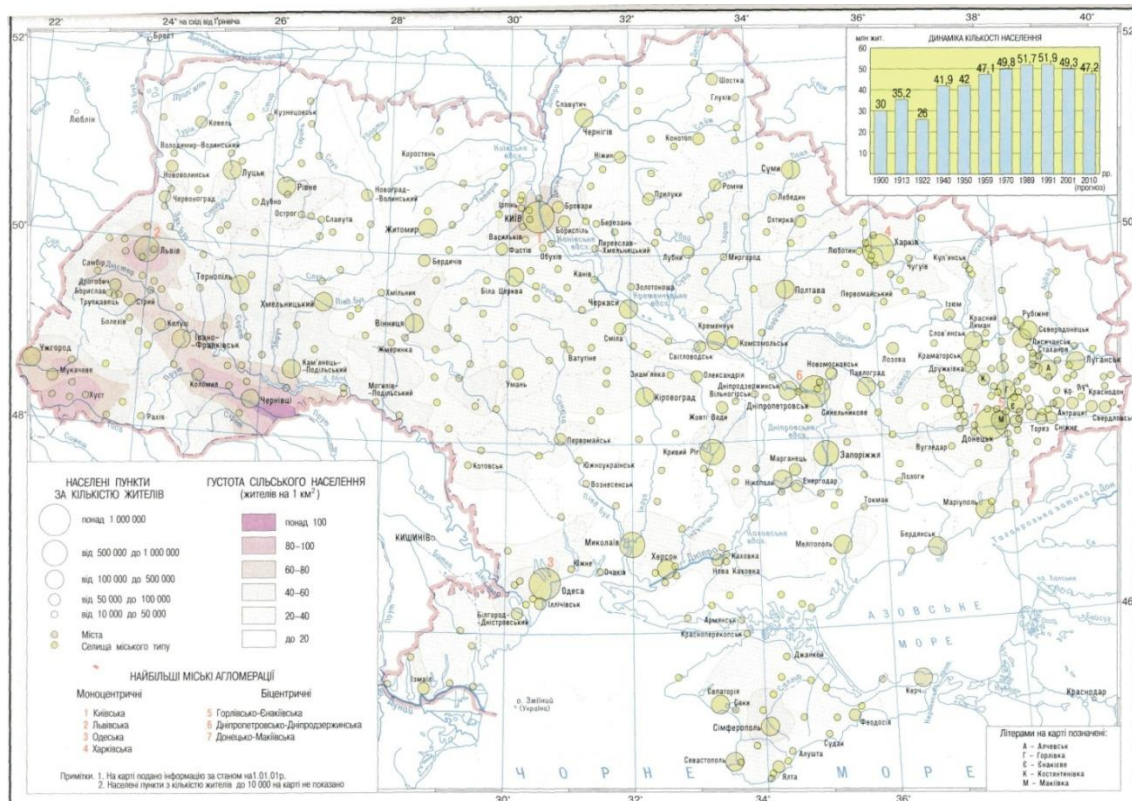
- 1) соціально-психологічний підхід → головною ознакою міста є т. зв. *міський спосіб життя*. В місті формуються специфічний міський ідеологічний і психологічний уклад.
- 2) демографічний підхід → містоутворюючою соціальною ознакою є *значна чисельність населення*.
- 3) територіально-розселенський підхід → містом слід вважати поселення, яке виконує роль центру навколишньої території, *ядра локальної системи розселення*.
- 4) містобудівний підхід → містом виступає поселення з характерними (*міськими*) плануванням і забудовою.
- 5) соціально-побутовий підхід → містом є поселення з розвиненими *комунальною, побутовою, соціально-культурною сферами*.
- 6) соціально-економічний підхід → найважливішою відмінною рисою міста є його господарська спеціалізація: в місті чітко переважає *несільськогосподарська праця*. Відповідно серед його жителів у більшості знаходяться особи *несільськогосподарських професій*.
- 7) політичний підхід → першорядне значення надається політичним, точніше – *політико-правовим аспектам* міста.

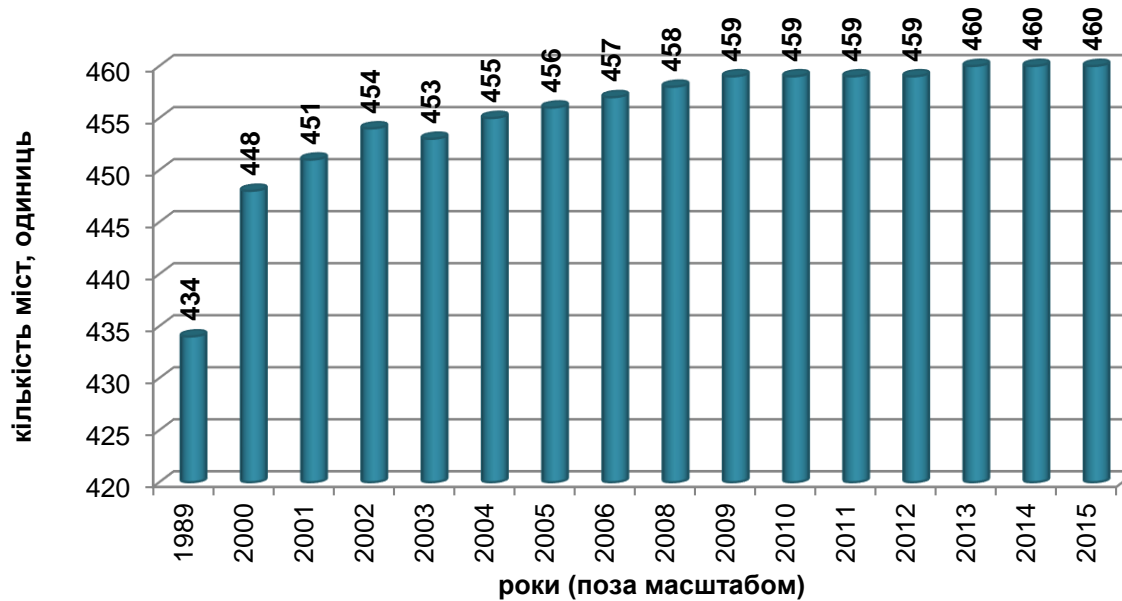

Підходи до визначення міста

Місто за українськими законами це:

“населений пункт з населенням більше 10 тисяч людей, 2/3 якого зайняте несільськогосподарською працею (тобто працюють у промисловості, будівництві, транспорті, сфері послуг) та члени їх родин

Динаміка кількості міст України протягом 1989-2015 рр.

Базові характеристики міста:

згідно визначення міста, створеного класичними працями соціологів міста (передусім Чиказької школи соціології міста)

Міста існують понад 10 тисяч років, але звичні для нас міста з'явилися лише в XIX столітті, після індустріальної революції

Висока щільність населення

Соціальна і культурна гетерогенність

Відносно велика чисельність населення

Тривале постійне існування поселення на певному місці

Урбаністична концентрація – висока концентрація різних об'єктів і видів діяльності й пов'язаного з ним населення на досить обмеженій території

Багатофункціональність. Місто за своєю суттю є багатофункціональним, оскільки воно справляє вплив на найближче оточення і надає відповідні послуги.

Суперечливість і проблемність. Для міст характерно зіткнення інтересів (між старими виробництвами й новими, між виробництвом і населенням, між різними верствами населення, між виробництвом, населенням і природою тощо).

Історична багатострокатість

- 1) значна кількість населення, висока щільність населення;
- 2) переважання зайнятості у наукомістких та працемістких видах виробництва, сфері обслуговування;
- 3) постійний розвиток сфери обслуговування, перш за все надання унікальних послуг культури, мистецтва, освіти, науки, охорони здоров'я тощо;
- 4) різноманітність у виборі професій та спеціалізації на основі розгалуженого поділу праці;
- 5) динамічність як швидкість змін у житті людини, в оточуючому середовищі, плинність умов та факторів життєдіяльності;
- 6) різноманітність соціальних і господарських зв'язків, висока мобільність, комунікативність;
- 7) відмова від традиційних стереотипів мислення, формування та сприйняття світових цінностей і світової урбаністичної культури;
- 8) доступність до інформаційних джерел та системи управління на регіональному і міжнародному рівні;
- 9) інерційність як сталість окремих складових життя людей (житлового фонду, кола знайомств, місця роботи);
- 10) ефективність, яка визначається у формуванні суттєвих переваг використання міських територій для господарської діяльності (ринки збуту, розвинена транспортна і виробнича інфраструктура, науково-дослідна і проектно-конструкторська база, міжнародні та репрезентативні функції, тощо).

Властивості міст

КЛАСИФІКАЦІЯ МІСТ ЗА ЧИСЕЛЬНІСТЮ НАСЕЛЕННЯ

- **Класифікація міст України за чисельністю населення**
- малі (від 10 до 50 тис. осіб)
- середні (від 50 до 100 тис. осіб)
- великі (від 100 до 500 тис. осіб)
- найбільші (від 500 тис. до 1 млн. осіб)
- міста-мільйонери (від 1 млн. осіб і більше)

- найменші (до 25 тис. осіб)
- малі (25-70 тис. осіб)
- середні (70-250 тис. осіб)
- великі (250-400 тис. осіб)
- дуже великі (400-800 тис. осіб)
- найбільші (понад 800 тис. осіб)

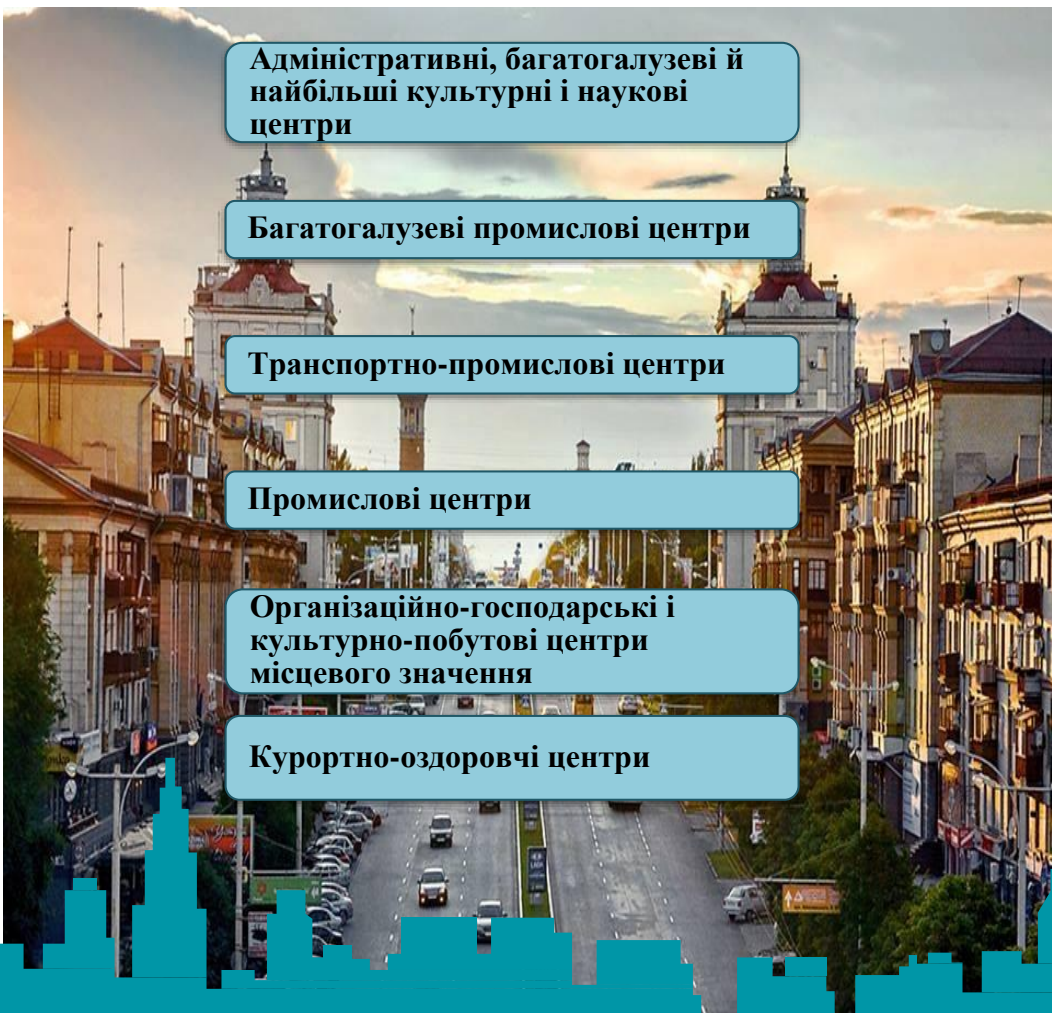
- **1**
  - найменші (до 5 тис. жителів)
  - малі (від 5 до 20 тис. жителів)
- **2**
  - напівсередні (від 20 до 50 тис. жителів)
  - середні (від 50 до 100 тис. жителів)
- **3**
  - великі (від 100 до 500 тис. жителів)
  - найбільші (від 500 тис. до 1 млн. жителів)
  - міста-мільйонери (понад 1 млн. жителів)

• ФУНКЦІЇ МІСТ

- демографічно-розселенська
- адміністративно-управлінська
- виробнича (матеріальне виробництво)
- освітньо-культурна
- науково-технічна та інноваційна
- зовнішньоекономічна
- торговельно-роздрібна
- комунікаційна (інформаційна)
- транспортно-комунікаційна
- рекреаційно-туристична
- спортивно-оздоровча
- природно-охоронна, соціально-екологічна

Функція міста – це продуктивна діяльність населення в містоутворюючих (базових) галузях, спрямована на зв'язок із зовнішнім світом (районом, країною). Цю діяльність французький географ Ж. Шабо назвав професією міста.

Адміністративні, багатогалузеві й найбільші культурні і наукові центри

Багатогалузеві промислові центри

Транспортно-промислові центри

Промислові центри

Організаційно-господарські і культурно-побутові центри місцевого значення

Курортно-оздоровчі центри

• Класифікація міст за функціями

- економічні
- промисловий центр
- транспортний центр
- торговельно-розподільний центр
- курортні
- Неекономічні
  - адміністративно-політичний
  - науково-освітній
  - культурний

Лос-Анжелеська агломерація

World's Largest 30 Cities in 2020

By GDP (PPP)

Найбільші міста світу

Найбільші міста
світу –
це поліцентричні
урбанізовані
регіони
(Multi-centered
Metropolitan
Regions),
як Сан-Паулу в
Бразилії

Міста в ХХІ столітті: процеси

Різке зростання міського населення (урбанізація): з 2008 більше половини людства живе в містах

Втрата ролі традиційними міськими центрами; мультиплікація центрів

Відсування міських меж все далі від історичних центрів перетворюється на “розповзання” міст через субурбанізацію та ряд інших важливих чинників (Urban sprawl)

Субурбанізація - відтік міського населення з центрального міського ядра

Збільшення кількості *поліцентричних урбанізованих регіонів* (MMR): нових форм просторового розвитку, які характеризуються тісним співіснуванням різних форм поселень в єдиному регіоні і щільними транспортними зв'язками між ними. Вони стають головними економічними та політичними гравцями

Великий Лондон

Union Square, Manhattan, New-York

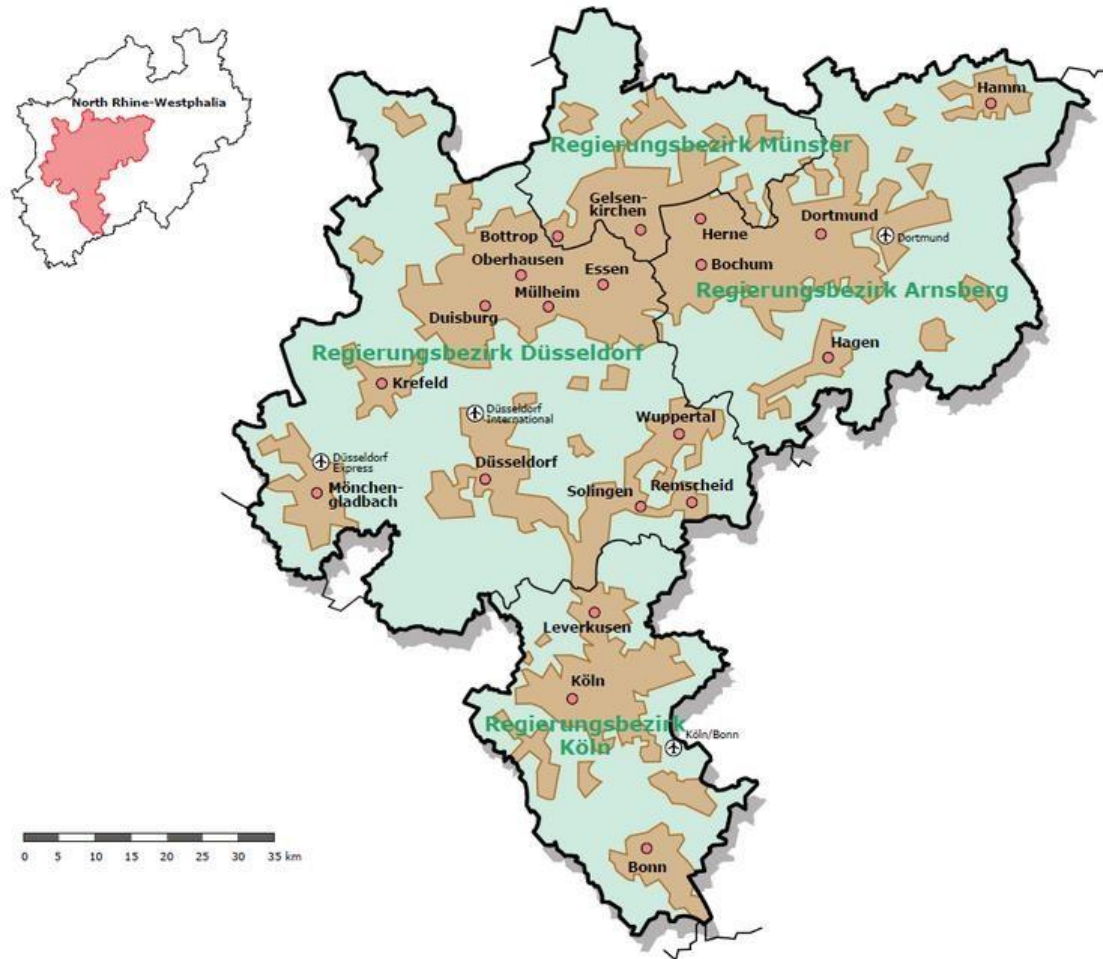

Вуличний
ринок в Парижі

Найбільша міська
агломерація в
Європі -
Рурський регіон в
Північній Рейн-
Вестфалії,
Німеччина

“Зелені пояси”
(Green Belts), які
мали стримувати
розростання
найбільших міст
Великобританії.